

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

134:2 • 2014

Spegel, spegel på väggen där – säg mig vem jag är

Om tingen och sökandet efter den moderna individen

CHRISTER AHLBERGER* Göteborgs universitet

*På väggen mellan fönstren hade hon en spegel med smalt glas och bred ram, där hon kunde se på sig själf och nicka åt bilden och fråga: – Är det du, är det verkligen du? Hur har du kommit hit?*¹

Hur skapades den moderna individen? Hur förändrades vi människor från att vara en del av ett kollektivistiskt enhetsamhälle styrt av yttre konventioner till att uppfatta oss själva som fria individer med både lust och rätt att göra självständiga val? Frågan berör det vi uppfattar som det moderna samhällets fundament, formeringen av den moderna människan, och forskningen om denna förändring är, väl därför inte förvånande, mycket omfattande. Den kan sägas ha två sidor, en som betonar yttre förändringar såsom juridiska, ekonomiska och politiska rättigheter, och en andra som lägger fokus på det inre, den fria autonoma individen. Utgångspunkten för denna artikel är tanken, som bland andra sociologen Jessica Mjöberg framfört, att utvecklingen av juridiska, ekonomiska och politiska friheter inte nödvändigtvis skapar individer som upplever sig som fria. För att uppfatta sig som fri räcker det inte med att bara vara fri från yttre institutionella inskränkningar av den personliga friheten utan det krävs även att individen har en egen vilja. I det senare sammanhanget skiljer sig den moderna individen från den "omoderna" genom att hon, förutom demokratiska friheter, också har en "vilja att välja".²

Essän har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

* Prof. i historia

1. Selma Lagerlöf, *En herrgårdssägen* (Stockholm 1899) s. 106.

2. Jessica Mjöberg, *Innerlighetens tid: En sociologisk undersökning av intimitet och senmoder- niter* (Uppsala 2011) s. 130–131.

Trots att forskningen om hur det moderna samhället (individens) skapades är både omfattande och sammansatt betonas genomgående industrialiseringens och urbaniseringens avgörande betydelse. I den berömde sociologen Ferdinand Tönnies banbrytande bok *Gemeinschaft und Gesellschaft* ges en beskrivning och analys av processen som dominerat forskningen under 1900-talet.³ Han hävdar att moderniseringen av samhället ägde rum då människor efter att ha levt på landsbygden flyttade in till städerna och i stället för att försörja sig inom jordbruket började arbeta i de nya industrierna. När relationen mellan enskilda personer och deras sociala sammanhang förändrades genom urbaniseringen och industrialismen alienerades och avskiljdes människan från de enheter som tidigare hade varit samhällets grundläggande beståndsdelar såsom familj, hushåll och by. I och med att dessa löstes upp och ersattes med moderna individer kom samhället att byggas på kollektiv av individer (individualister) och inte, som tidigare, på familjer, bygemenskaper och så vidare.⁴

Trots att frågan om hur den moderna individualismen skapats kanske är det mest centrala problemet inom samhällshistorisk forskning har historiker i föga utsträckning studerat ämnet empiriskt. Ett undantag är ekonom-historikern Johan Söderberg, som undersökt hur ökat handelsutbyte under 1700- och 1800-talen medförde en förändring av personlighetsstrukturen. Han undersöker, inspirerad av Norbert Elias och Adam Smith, frågan om civiliseringsprocessen, definierad "som en förändring i personlighetsstrukturen" som går "hand i hand med en individualisering".⁵ Söderberg menar att den stigande tolerans (och individualisering) som han observerar kan förklaras av att en ökad arbetsdelning resulterar i att människor möter andra människor som "hon är obekant med, men ändå är inbegripen i ekonomiska och sociala mellanhavanden med".⁶ Söderberg menar att den moderna människan utvecklade en förändrad personlighetsstruktur, en modulering av jaget, genom förändrade (avpersonaliserade) relationer mellan människor,

3. Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie* (Berlin 1912).

4. Se även Johan Asplund, *Tid, rum, individ och kollektiv* (Stockholm 1983) s. 69. I denna artikel är fokus riktat mot övergången från det traditionella till det moderna.

5. Söderberg (1993) s. 1.

6. Söderberg (1993) s. 46.

vilka i sin tur genererats av industrialisering och ökat handelsutbyte.⁷

Forskningens betoning på industrialisering, urbanisering, handels utveckling och dess betydelse av förändrade livsvillkor har onekligen mycket som talar för sig. Att villkoren för miljontals européer förändrades i grunden under 1700- och 1800-talen som en konsekvens av emigration, urbanisering och industrialisering, är obestridligt. Trots forskningens enighet finns det emellertid en viss oklarhet om hur sambandet är beskaffat. På vilket sätt skapade industrialisering och urbanisering individualismen? På vilket sätt påverkade dessa faktorer människors personlighetsstruktur? Varför blev exempelvis människor som inte var involverade i varken handel eller industrialisering moderna individer? Varför blev människor som inte läste François de Voltaire eller Adam Smith individualister?

Två historiker som ställt frågor i denna riktning är de båda britterna Alan Macfarlane och Martin Gerry. I boken *Glass: A World history* (2002) hävdar de att det etablerade forskningsläget faktiskt inte förmått ge en övertygande beskrivning av sambandet mellan samhällsutveckling och individualism.⁸ Deras argumentation utgår från den geografiska och kronologiska kopplingen mellan å ena sidan framväxten av en modern individualism och å andra sidan en avancerad glastillverkning i Nordvästeuropa (och norra Italien) under senmedeltid och tidigmodern tid. I korthet hävdar de att sambandet kan förklaras av att spegeln är ett verktyg med vars hjälp vi avgränsar oss från andra människor.⁹ Macfarlane och Gerry fördjupar sig emellertid inte mer i frågan om hur spegeln skapar individualism. Syftet med föreliggande artikel är, mot den bakgrunden, i första hand att närmare granska detta påstådda samband eller orsaksförhållande mellan å ena sidan spegeln och å andra sidan den kollektiva ”upptäckten av jaget”.

Spegeln som kognitiv artefakt

En väg att närma sig frågan om spegelns, och andra föremåls, betydelse är via den i dag mycket omfattande kognitionsvetenskapliga forskningen. Att analysera föremål som kognitiva artefakter är på intet sätt nytt men

7. Söderberg (1993) s. 46ff. Historikern Dag Lindström har ifrågasatt möjligheten att över huvud taget studera personligheten hos historiska aktörer. Se Dag Lindström, ”Svar till Arne Jarrick & Johan Söderberg”, *Historisk tidskrift* 124:2 (2004) s 290.

8. Alan Macfarlane & Martin Gerry, *Glass: A World history* (Chicago 2002) s. 71–72.

9. Macfarlane & Gerry (2002) s. 70.

har under senare år visat sig fruktbart i flera humanistiska discipliner – dock hittills inte inom historieämnet.

Det är kanske främst inom kommunikationsforskningen som studiet av föremål som kognitiva artefakter har varit mest framgångsrik. En förgrundsgestalt inom området är den amerikanske data- och kommunikationsforskaren Donald Norman, vilken i den banbrytande boken *Things that Make us Smart* hävdar att artefakterna utvidgar vårt intellekt.¹⁰ Han fokuserar särskilt på de föremål som används för att katalogisera och systematisera stora informationsmängder, såsom datamaskiner, och som hjälper oss att tänka både snabbare och mera effektivt. Norman menar att föremålen avlastar vår hjärna samtidigt som de förstärker vår mentala kapacitet. Enligt honom har vi tagit "[...] evolutionen i våra egna händer, vilket får externa anordningar – vad jag har benämnt 'kognitiva artefakter' – att utvidga våra förmågor bortom det som vårt biologiska arv i sig självt möjliggör".¹¹

Norman betonar att människan har lyckats övervinna sin intellektuella begränsning genom att skapa kognitiva föremål som ger stöd åt tanken och förstärker våra sinnen.¹² Han menar också att vi tenderar att "glömma av" att vi ständigt omger oss med kraftfulla kognitiva artefakter. Detta exemplifierar han med "triviala" föremål som papper och penna – all dagliga ting vi omger oss med, men som i själva verket är effektiva hjälpmedel i vår vardag.¹³ Föremålen blir således till redskap för att uppgradera våra sinnen och kognitiva förmågor så att vi exempelvis kan se längre eller lagra mer information. Eftersom det mänskliga ögat till skillnad från andra arter är en relativt ofokuserad mottagare, får hjärnan hos människor en bred skala av information och kompenserar samtidigt för syncellens begränsningar.¹⁴ Vi människor upplever alltså inte världen bara genom den sinnesinformation som ögat ger, utan även genom att vi snarare använder informationen för att pröva hypoteser. I förlängningen blir därför perceptionen mer en fråga om att föreslå och

10. Donald A. Norman, *Things that Make us Smart: Defending human attributes in the age of the machine* (Reading 1993) s. 127.

11. Norman (1993) s. 123; min övers. Citatet lyder i original: "[...] evolution in our own hands, providing external devices – what I have called 'cognitive artifacts' – to expand our abilities beyond that which our biological heritage alone makes possible."

12. Norman (1993) s. 127.

13. Norman (1993) s. 43–44.

14. R. L. Gregory, *Öga och hjärna: Seendets psykologi* (Stockholm 1970) s. 229.

pröva "antaganden" än en fråga om att bara sortera intryck.¹⁵ Överfört på spegelbilden kan man därför hävda att spegeln används som ett verktyg för att förstärka synorganet. Man skulle kunna formulera det så som att spegeln används som en port till en annan värld, där den förlänger och utvidgar det "inre ögat".¹⁶

Inom historisk forskning har intresset för kognitionsvetenskapliga metoder, som nämnts, varit ringa. Ett undantag utgör idéhistorikern David Dunér, som i en intresseväckande artikel gör en ansats till att skapa ramar för en tillämplad kognitionshistorisk forskning. Han tar, liksom Norman, sin utgångspunkt i att människans framgång som art beror på förmågan att omforma omgivningen och skapa artificiella miljöer.¹⁷ Den materiella kulturen blir en förlängning av våra kroppar och vårt tänkande, där "tingens historia blir tankens historia där vi tänker med tingen".¹⁸ I den meningen är således tingen en nödvändig del av tidens tankeliv och medvetande. Tänkandet och medvetandet är därmed inte bara något som sker i vårt inre utan också utanför oss, i tingen. Kognitiva processer är alltså inte inskränkta till hjärnan och kroppen utan försiggår i själva verket också utanför, situerad i föremålen.¹⁹ Att kognitiva processer även sker utanför vår kropp medför att individen inte blir skarpt avgränsat i förhållande till omgivningen, utan förhållandet kan snarare beskrivas som "poröst".²⁰ Begreppet personlighet får i detta sammanhang en innebörd där subjektet inte blir avgränsat till hjärnan och kroppen utan även är avhängigt av omgivningen. Eftersom personligheten, jaget, betingas av omgivningen förändras den i samklang med tingen och den materiella kulturen.²¹

15. Gregory (1970) s. 221.

16. Carl-Herman Tillhagen, *Vardagsskrock* (Stockholm 1984) s. 79–80.

17. David Dunér, "Kognitiv historia: En introduktion", *Historisk tidskrift* 130:4 (2010) s. 575.

18. Dunér (2010) s. 583.

19. Philip Robbins & Murat Aydede, "A Short Primer on Situated Cognition", i Philip Robbins & Murat Aydede (red.), *The Cambridge Handbook of Situated Cognition* (Cambridge, UK 2009) s. 8.

20. Om det avgränsade subjekt, se Sven-Eric Liedman, *Stenarna i själen: Form och materia från antiken till idag* (Stockholm 2006) s. 464. Kognitionsforskaren John Sutton diskuterar de invändningar som finns angående föreställningen om det avgränsade subjektet; "Remembering" i Robbins & Aydede (red.) (2009) s. 228.

21. Dunér (2010) s. 576.

Spegelbilden och individualismen

En forskare som särskilt studerat spegelbildens koppling till jaget och individualismen är den berömde franske psykologen Jacques Lacan, som på 1930-talet utvecklade teorin om "spegelstadiet". Han hävdade att när det lilla barnet, mellan 6 och 18 månaders ålder, känner igen sin spegelbild så splittras – klyvs – jaget när det upptäcker/uppfattar sig som ett objekt som existerar utanför sig själv. Subjektets utveckling sker, enligt Lacan, genom en serie splittringar, klyvningar där spegelfasen utgör den första och kanske mest centrala. Födelsen innebär i sammangänget visserligen en separation i fysisk, men inte i psykologisk, mening eftersom barnet lever kvar i en "symbolisk" förening med modern och det är först via spegelstadiet barnet börjar avskiljas från modern. Kortfattat kan man säga att spegelstadiet, och objektifieringen av spegelbilden, är avgörande för skapandet av jaget. När barnet börjar tillägna sig språket klyvs och alieneras subjektet på nytt och barnet går in i nästa utvecklingsfas. Det centrala momentet i spegelfasen är när barnet känner igen sig i sin spegelbild och identifierar sig med den. Förenklat kan man säga att barnet uppfattar sin egen kropp som fragmenterad men spegelbilden som enhetlig och att det sker en identifikation med denna.²²

Lacans teori om spegelstadiet handlade under 1930-talet i första hand om barnets olika utvecklingsfaser. Senare utvecklade, eller kanske snarare utvidgade, Lacan spegelteorin till att inte bara gälla under en viss fas i barnets utveckling utan som en generell process i den meningen att det sker en objektifiering, en klyvning, varje gång en människa ser sin spegelbild. Man kan möjligen formulera det som att dagligt speglade skapar en kontinuerlig, ständigt pågående, objektifiering, det vill säga en oupphörlig reproduktion, av jaget. Allmän tillgång på speglar får i detta sammanhang en avgörande betydelse för skapandet av en kollektiv individualisering.²³

En, kanske inte oväntad invändning, mot resonemanget är att människor faktiskt skapar ett jag även i kulturer där speglar saknas. Kritiken är visserligen träffande men kan bemötas med att människor i alla kulturer förvisso utvecklas till individer, men att det är en skillnad mellan

22. För framställningen se bl.a. David Ross Fryer, *The Intervention of the Other: Ethical Subjectivity in Levinas and Lacan* (New York 2004) s. 50ff.

23. Marianne Winther-Jørgensen & Louise Phillips, *Diskursanalys som teori och metod* (Lund 2000) s. 48.

den individualism som skapas med speglar och den som skapas utan.²⁴ Möjligen skulle det kunna beskrivas som att "spegelindividualism" eller "narcissistisk individualism" bara utvecklas i områden med allmän tillgång på speglar, som exempelvis Västeuropa.²⁵ Man kan formulera det som att jaget utvecklar olika former under olika tider och i olika områden och förekomsten av speglar har betydelse för "vilka former individualismen tagit".²⁶

Eftersom själva spegeln inom denna teori/modell har stor betydelse för genererandet av en modern individualism blir frågan om förekomsten av speglar central eftersom en allmän tillgång ger förutsättningar för en kollektiv individualiseringsprocess.

Från lyx till nödvändighet – spegelbildens demokratisering

Vid mitten av 1600-talet genomfördes viktiga tekniska innovationer inom glasspegelproduktionen, vilka gjorde det möjligt att tillverka stora volymer av hög kvalitet.²⁷ Förändringarna ägde rum parallellt med att centrum för produktionen försköts från Venedig till Paris.²⁸ De framgångsrika franska spegeltillverkarnas nya tillverkningsmetoder medförde att priset på kvalitetspeglar sjönk och de kunde utvecklas till en konsumtionsvara för de breda lagren i egentlig bemärkelse. Redan vid mitten av 1700-talet förfogade över hälften av hushållen i Paris över en spegel.²⁹

Det går, med bouppteckningar som källmaterial, att skapa en bild av bruket av speglar under tidigmodern tid. Om man sammanställer resultat från olika nationella undersökningar uppstår vissa mönster. Ett

24. Simon O'Sullivan, "Lacan's Ethics and Foucault's 'Care of the self': Two diagrams of the production of subjectivity", *Parrhesia* 10 (2010).

25. Jfr Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism* (New York 1978).

26. Ett exempel på spegelns betydelse för individualismens former finns i en intressant C-uppsats i etnologi: Karin Bergström, "Spegling och självreflektion: En studie av hur unga människor använder spegeln i förhandlandet med sin identitet", opubl. uppsats framlagd vid Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet (ht 2005), s. 37–38. För formuleringen i citatet, se historikerna Annika Sandén & Joakim Östlund, "Medkänslans makt och gränser", *Historisk tidskrift* 130:4 (2010), s. 612. De undersöker visserligen inte individualism men för ett resonemang om hur "känslor" som t.ex. empati och altruism tar sig olika former i olika kulturer.

27. Det finns en omfattande forskning kring om den tekniska utvecklingen inom spegeltillverkningen. Den franska forskaren Sabine Melchior-Bonnet ger en god sammanfattning i *The Mirror: A History* (London 2001) s. 13ff.

28. Melchior-Bonnet, (2001) s. 21.

29. Melchior-Bonnet, (2001) s. 28–30, 72.

sådant är att spegelinnehavet spreds mycket snabbt i de stora europeiska hamnstäderna. Vid sidan av Paris återfinns stora mängder speglar i städer som London och Amsterdam. Den engelska historikern Lorna Weatherill har till exempel visat att åtta av tio bouppteckningar i London noterar innehav av speglar redan år 1725.³⁰ Även i större svenska hamnstäder finner man ett tidigt bruk av speglar. Vid mitten av 1700-talet noterades speglar i hela 60 procent av bouppteckningarna i Göteborg. I Norrköping var andelen samma år 36 procent av de undersökta bouppteckningarna.³¹ Andelen speglar var i bouppteckningarna visserligen lägre i Norrköping än i Göteborg men dock så stor att man på goda grunder kan anta att spegeln var en vardagsvara i staden vid mitten av 1700-talet.

Ett annat mönster är att spridningen mellan olika sociala grupper, både i städerna och på landsbygden, var jämn. Ett exempel finner man år 1800 i Västbo härad, ett landsbygdsområde i Jönköpings län. Av de totalt sex bouppteckningar som noterades för spegelinnehav detta år härrörde tre från adelsmän och tre från obesuttna tjänstehjon.³² I en undersökning av bouppteckningar i staden Norrköping år 1750 ägde alla de fem fabriksarbetare som hade efterlämnat bouppteckning en varsin spegel.³³

Medan spridningen av speglar i städerna gick förvånansvärt snabbt var det betydligt trögare på landsbygden.³⁴ Det gäller i synnerhet svensk landsbygd där underlaget visar på ett större motstånd än vad vi finner i europeiska studier. I en undersökning av sex landsbygdshärader i Sverige noterades speglar endast i tre procent av bouppteckningarna år 1750. Det är en låg andel, särskilt vid en jämförelse med England.³⁵

Det finns många exempel på att nya konsumtionsvaror mötte motstånd när de introducerades och det är svårt att fastställa orsakerna i varje enskilt fall. Några tänkbara förklaringar till motståndet mot speglar på landsbygden som lyfts fram är bland annat den som den franska historikern Sabine Melchior-Bonnet har framfört, att befolkningen på landet i första hand ansåg att kroppen behövdes för arbete och att de

30. Lorna Weatherill, *Consumer Behaviour and Material Culture in Britain 1660–1760* (London 1988) s. 220.

31. Christer Ahlberger, "Det moderna konsumtionssamhället", i Johan Söderberg & Lars Magnusson (red.), *Kultur och konsumtion i Norden 1750–1950* (Helsingfors 1997) s. 128.

32. Totalt ingick 50 bouppteckningar i undersökningen av Västbo härad.

33. Totalt ingick 50 bouppteckningar i undersökningen av Norrköping.

34. Melchior-Bonnet (2001) s. 90–91.

35. De härader som ingår i undersökningen är Västbo, Mark, Skåning, Vifolka, Gullberg och Valkebo. I England var andelen högre, omkring 20 %; se Weatherill, (1988) s. 76.

därför inte hade behov av att spegla sig. Slutsatsen vilar på idén att den typ av konkurrens om utseendet som fanns i städerna, inte existerade på landsbygden, vilket sålunda minskade behovet av speglar i det senare fallet.³⁶ En annan möjlig förklaring är fruktan för spegelns magiska kraft.³⁷

En generell slutsats som man kan dra utifrån bouppteckningarnas vittnesbörd är att motståndet hade upphört vid 1800-talets mitt då glas-spegeln hade utvecklats till ett allmänt förekommande föremål i hemmen.

I den samtida litteraturen finns många exempel som bekräftar att efterfrågan på speglar var stor vid mitten av 1800-talet. I *Det går an* skildrar till exempel Carl Jonas Love Almqvist hur Albert fantiserar om vad han skall sälja i den bod som han planerar att öppna:

Jag ämnar i min bod sälja askar, fina, vackra, av glas med underlagt kulört paper, som jag gjort i flera år, och som lantfolket är rasande efter i hela bygden omkring; och dessutom lyktor, lanternor; ja, jag har lärt mig sätta folium på glas, och därav skall jag göra små speglar åt socknarna.³⁸

Från att vid 1600-talets mitt ha varit ett lyxföremål endast ägt av ett fåtal spreds speglarna, med Paris som centrum, över hela Europa och vid mitten av 1800-talet hade motståndet mot spegeln försvunnit och den fanns i stort sett i varje västeuropeiskt hem.

Spegelns lyckosamma och relativt snabba framgång som köpvara led-sagades av andra föremål som också var segerrika i kampen om plats och utrymme i de moderna hemmen. Sådana föremål, såsom klockan, tavlan, boken, fotografiet och gardinen, var på samma sätt som spegeln kraftfulla kognitiva artefakter. Hur spegeln tillsammans med dessa föremål erövrade väggarna i hemmen under 1700- och 1800-talen diskuteras i det avslutande avsnittet.

Hemmets väggar – spegeln, tavlan och fotografiet

Att ge spegeln ensam en avgörande betydelse för individualiseringsprocessen är naturligtvis inte rimligt. Om man däremot vidgar synfältet och riktar blicken mot andra kraftfulla kognitiva artefakter som under

36. Melchior-Bonnet, (2001) s. 92.

37. Se Melchior-Bonnet (2001) s. 19.

38. Carl Jonas Love Almqvist, *Det går an* (Stockholm 1985 [1839]) s 43.

1700- och 1800-talen etablerades i den sedvanliga föremålskretsen, finner man ett kluster där spegeln ingår som ett föremål av flera.

När det moderna hemmet formerades under 1800-talet fick väggarna en avgörande betydelse eftersom de utgjordes av tidigare outnyttjade ytor som togs i anspråk av de nya konsumtionsföremål som introducerades under 1700- och 1800-talen.³⁹ Vid början av 1700-talet var väggarna i stort sett befriade från föremål in på bara timret. Med undantag för de stora helgerna, då prydnader kunde hängas upp, var hemmets väggar i huvudsak outnyttjade.⁴⁰

I kampen om utrymmet på den nykoloniserade väggytan kom spegeln att spela en viktig roll och det var runt den som de övriga artefakterna fick samsas. Spegelns segertåg och upphöjda position på den nu tapetserade väggen, följdes av klockans, tavlans och så småningom fotografiets och bokhyllans.⁴¹ Att fönstren dessutom blev både fler och större skapade ett ljus och öppet hem. Samtidigt blev gardiner, med vars hjälp hemmet vid behov kunde göras privat, ett måste. Vid mitten av 1800-talet var kampen om utrymme i stort avslutad och en konvensans hade etablerats som till stor del fortfarande styr vilka föremål som pryder våra väggar.⁴²

Från en kulturhistorisk utgångspunkt kan svaret på frågan om varför vissa föremål vann slaget om utrymmet sökas i samtidens föreställning om den nationalindividuella människan. Idéhistorikern Mattias Bäckström beskriver i sin avhandling *Almqvists och Artur Hazelius visioner om ett "idealt hem"*.⁴³ Det var ett ideal som fanns i "bondstugans dörr öppen för universums innersta. Den universella idén var centrum för hela livet och gav det dess innehåll och form..."⁴⁴ Att Hazelius betonade Nordiska museets motto "Känn dig själv" berodde på att syftet med verksamheten var att folket skulle förmås att reflektera över sig självt och därmed upptäcka sin egen själ och i förlängningen sin folklighet.⁴⁵ Spegeln var ett utmärkt, och kanske till och med nödvändigt, verktyg för den nya individnationella människans målsättning att skapa självkänsla.

39. Se bland annat Eva Londos, *Uppåt väggarna i svenska hem* (Lund 1993) s. 46–47.

40. Undantag fanns, exempelvis tenntallrikar.

41. Melchior-Bonnet (2001) s. 81.

42. Melchior-Bonnet, (2001) s. 85.

43. Mattias Bäckström, *Hjärtats härdar: Folkliv, folkmuseer och minnesmärken i Skandinavien 1808–1907* (Göteborg 2012) s. 121.

44. Bäckström (2012) s. 124.

45. Bäckström (2012) s. 130.

Det ideala rummet, där spegeln hade en betydande plats, var ett vanligt återkommande tema i 1800-talets litteratur och bildkonst.⁴⁶ Ett av många exempel finner vi hos Almqvist:

Hvilka rum likväl? trefliga, himmelskt trefliga! Här är så nyss skuradt, som om det skett i natt? ordnadt, fejad, och springfärska gardiner uppsatta! En gäst har väntats, det synes. Och levkojor i fönstren? Se – hvilka speglar med ramar? ramarne också af glas med underlagdt guld-papper. Alldeles så! Och det inre rummet? Äfven der rosiga tapeter? men på annat sätt. Ack den som här finge bo, och – om, det vill säga, om – gode Gud!⁴⁷

Det var i denna nya privata sfär, som den moderna individualisten formades. En människa, som dagligen såg årstidsväxlingar genom fönstret, tiden på klockan, sig själv i spegeln, kungen på tavlan och föräldrarna på fotografiet, levde i ett helt annorlunda rum än 1700-talsmänniskan, som tittade på de råa väggarna, gluggen i väggen och sotet från den öppna spisen.

Varför var till exempel spegeln, tavlan och sedermera fotografiet så framgångsrika artefakter? Att entydigt svara på den frågan är svårt, och ligger dessutom utanför ramen för denna artikel. Melchior-Bonnet har framfört hypotesen att de tre föremålen framgångssaga beror på att de förebådade en kulturrevolution och att spegeln och tavlan bara var "[...] den första etappen av en kulturrevolution som påverkade förhållandet mellan människa och avbild [... och att] fotografiet femtio år senare skulle fullfölja 'narcissismens demokratisering'".⁴⁸

Avslutning

Under senare år har intresset för föremål som historiska källor ökat bland historiker.⁴⁹ Visserligen har det ännu inte fått någon större anslut-

46. Om beskrivningar av trevnad i den tidiga litteraturen, se Pia Lundqvist, "Människor, föremål och konsumtionsdrömmar: En konsumtionshistorisk läsning av *Ett köpmanshus i skärgården*", i Christer Ahlberger et al. (red.), *Historier: Art- och nittonhundratalsens skönlitteratur som historisk källa* (Göteborg 2009) s. 192.

47. Almqvist, (1985) [1839], s. 154.

48. Melchior-Bonnet (2001) s. 155; min övers. Citatet lyder i original: "[...] the first stage of a cultural revolution that influenced the relationship between man and image [...] and that] the photograph fifty years later would complete the 'democratization of narcissism'".

49. Ett svenskt exempel är Peter Englund, *Tystnadens historia och andra essäer* (Stockholm 2003). För Storbritannien, där intresset är större, se t.ex. Karen Harvey (red.), *History and Material Culture. A student's guide to approaching alternative sources* (London 2009).

ning i det svenska historikersamfundet, men det är förmodligen en god gissning att det kommer att öka. Möjligen skulle ett kognitivt perspektiv på denna forskningsinriktning, i linje med Dunérs argumentation, göra en sådan forskning framgångsrik.

Åtminstone två intressanta perspektiv öppnar sig inom detta forskningsfält. Ett är att den enorma ökningen av konsumtionsvaror, och då särskilt prydnadsföremål, som den moderna tiden skapade resulterade i en kognitiv revolution där nya föremål, nya kognitiva verktyg, utvidgade våra sinnen, fördjupade våra insikter och utvecklade vår intelligens. Ett annat är att frågan om varför människor tillägnar sig nya köpvanor kan nyanseras. Den dominerande historiska forskningen bedömer vanligen föremålen som (passiva) uttryck för stånds-, eller klass- eller genusidentitet. Därmed tolkas ofta syftet med att tillägna sig ett föremål som ett behov av att uttrycka sig, det vill säga att kommunicera sin identitet. I ett kognitionshistoriskt perspektiv tolkas förekomsten av föremålen på ett lite annorlunda sätt. Avsikten med att anskaffa ett föremål ses i detta perspektiv inte i första hand som ett sätt för människor att uttrycka sin identitet utan snarare som ett behov av att förstärka kognitionen, att uppleva ett nytt och annorlunda gränssnitt på tillvaron. Kort sagt så köper man alltså inte en spegel för att imponera på grannen utan för njutningen av att betrakta sin egen spegelbild.